

Novo doba i njegovi odražaji na obitelj

Stjepan KUŠAN

Sažetak

Na proces odgoja i na samu obitelj pozitivno i negativno utječu i izvanobiteljski čimbenici: sredina u kojoj živi, socio-ekonomski odnosi, škola, povijesno naslijeđe. U našem podneblju na odgojni proces utječu i bolesti naslijeđene od komunističkog režima i socijalističkog načina privređivanja. »Obolio« je rad, način govora i povjerenje među ljudima. U globalnom kontekstu zapažamo opće osiromašenje duhovno i materijalno, rasizam i fundamentalizam, individualizacije i sekularizacije i dr.

Osim ovih negativnih utjecaja radujemo se i snazi dobra, ljudskoj solidarnosti i mnogim drugim pozitivnim činiteljima dobra koji bi mogli dati i dojam utopije. Svijet se ipak kreće prema onom što sebi jednostavni čovjek priželjkuje: život u skromnosti, miru i međusobnom suživotu s različitim ljudima. U tome sudjeluju i oni koji izgledaju manje »važni«. Vidjeti Boga na djelu u različitim situacijama života, znak je zdrave duhovnosti.

Uvod

Kroz svoju životnu povijest čovjek raste u određenom prostornom, kulturalnom i vremenskom ambijentu. Taj prostor i ambijent na svoj način obilježavaju čovjekov lik, pogled na sebe i na njegove odnose s okolinom, osobito s onom najneposrednijom – s obitelji kao mjestu odgoja i posvajanja vrednota.

Zbog toga, pri razmišljanju o obitelji, treba uzeti u obzir cijeli kontekst obitelji i djece u njoj: cijelu obitelj, vršnjake, socijalnu situaciju, odgojne institucije, ekonomiju, kulturnu pozadinu, crkveno ozračje, glazbu i ostale stvarnosti. Posebno su važne one realnosti koje izazivaju jake osjećaje.¹

Socio-ekonomska situacija te političko-kulturalni kontekst u kojem obitelj živi a djeca rastu na poseban način utječu na rast osobnosti. Kultura općeg siromaštva utječe na legitimna očekivanja mladoga čovjeka s obzirom na uspjeh u životu. Opresivni politički režimi obeshrabruju intelektualnu znatiželju jer razmišljanja kanaliziraju u ideološkom smjeru.

Odsudni utjecaj za rast mladog čovjeka i institucionalno okolje školskih centara s dobro uhodanom mrežom normi, nemilosrdnim očekivanjem i odnosima koji stvaraju atmosferu školskog života. Svježa proučavanja ut-

1 Usp. Ignatian Pedagogy, *A practical approach*, Rim, 1993, str. 15.

jecaja škole osvijetlila su posebnu važnost pozitivnog školskog ambijenta. Još uvijek se misli da je za stjecanje vrednota potrebno gomilanje novih predmeta, vizualnih pomagala i prikladnih udžbenika. Sve to ipak nije dostatno za prepoznavanje vrednota toliko važnih u odgojnom procesu.²

Mi ovdje razmišljamo o novom dobu i njegovu utjecaju na obitelj. Kao novo doba možemo definirati vrijeme u kojem se, s jedne strane, odrasli više ne snalaze, jer ono u što su se dobro uhodali blijedi ili prolazi, i s druge strane vrijeme, u kojem su mladi zbog sklonosti prihvatili samo ono što odgovara konkretnim željama i neposrednim ciljevima, ne vide cjeloviti smisao. Ono što njihovim predodžbama ne odgovara besmisleno je i nije vrijedno truda i pozornosti. Takovo razmišljanje sve relativizira i svodi na subjektivni doživljaj, ali također čini da raznoliki utjecaji oboje ponašanje i izbor vrednota.

Postkomunističko okolje

Želio bih se najprije osvrnuti na naš lokalni kulturno-gospodarski ambijent koji ipak najviše utječe na život u obitelji i obiteljsku zadaću odgoja. On je obilježen nasljeđem komunističkog režima i bolestima koje je ostavio iza sebe:

a) Od komunističkog sustava i socijalističkog načina privređivanja naslijedili smo »bolest (ne)rada«. Rad, posebno onaj misaoni, prestao je donositi bilo kakav plod. Prijedlozi za pospješivanje proizvodivosti i organizacije rada redovito se nisu prihvaćali, i još se ne prihvaćaju. Sve to čovjeka ponizuje a radnika čini manje vrijednim. Da je rad bolestan, pokazuju izreke i ponašanja kao npr. »ako sam se ja mučio, moje dijete neće«, ili »oni me ne mogu tako malo platiti koliko malo ja mogu raditi« i sl. Bilo je žalosno gledati kako je okoliš u novim dijelovima naših gradova ostajao godinama neuređen. Uređeno je ono što je koliko-toliko plaćeno, ono što je ostavljeno stanarima na slobodnu inicijativu, jer se nije nikako plaćalo, nije se niti uređivalo.

Ukidanje naravne veze između rada i kapitala uzrokovalo je izrabljivanje do svima nama poznatih dimenzija. Tradicionalna vrednota radnosti jednostavno je nestala. Radi što manje, izbjegavaj napor i ono što radiš neka bude – »drži vodu dok majstori odu!«

b) Druga posljedica desetljećima građenog »jedino pravednog socijalnog sistema«, sastoji se u bolesti ljudskog govora. Govorili smo o nesvrstanosti, slobodi, bratstvu i jedinstvu, samoupravljanju, a svega toga nije bilo. Govor je bio prazan, ne vjeruje mu se ili se uvijek pita što se iza riječi krije. Postoji stalna bojazan da nas netko ne prevari ili ne zavede.

2 Usp. isto, str. 16.

Practiciranje cenzure lišilo je ljude osjećaja da sudjeluju u povijesti jer im nije bilo omogućeno da reagiraju na događaje. U socijalizmu, fenomeni koji su ugrožavali idealnu sliku socijalizma jednostavno se nisu spominjali, nestajali su pod škarama cenzure: AIDS, beskućnici, skitnice, siromasi, itd., stvaran je kolosalni svijet iluzijâ. I zato se i danas bojimo svake pozitivne prognoze ili obećanja.

Bolest govora upada u oči kad promatramo npr. politiku, gdje sumnjičenje staje na mjesto argumenta. Bolešću govora tumači se gubitak autoriteta zakonitosti i zakona. Zapaža se da smo premalo ljubazni jedni prema drugima. Etiketiranje grupa i pojedinaca staje na mjesto razumijevanja situacije i nakanâ pojedinaca. Obitelj bi uz druge bazične zajednice i župe, povjerljivim dijalogom i odgajanjem za dijalog, morala postati mjesto ozdravljenja govora.

c) Još jedna posljedica podnesene nepravde su predrasude – često jako duboke – prema ljudima drukčijim od sebe. Posljedica je to dijalektičke metode primijenjene na socijalnu analizu. Ta dijalektika, da bi funkcionirala, mora postaviti kontradikcije. Ako kontradikcije nema, ona se stvara postavljanjem sumnje kako postoji neka skrivena ali individualna snaga, koja želi ugroziti pravi *historijski* proces. Ostatak te dijalektike sumnji je svima poznata činjenica o tome, kako je teško sagraditi mostove iznad naših razlikâ: nacionalnih, kulturalnih, vjerskih itd. Slušajući neke ljude stječe se dojam da je svijet pun zavjere mračnih silâ. Nesnošljivost prema različitom dovela nas je i do paroksizma progona, etničkog čišćenja i sva-ke vrste zlostavljanja ljudi, a sve se to čini u ime obrane svetijih vrednota. Čini se da je dijalektika sumnji zaista sveprisutna.³

Širi kontekst

Današnji svijet u širem kontekstu karakterizira siromaštvo: materijalno, ljudsko i duhovno raznoliko raspoređeno po našem globusu.

Naš planet je sveden na jedinstveno tržište na kojem kapitalizam dominira svjetskom ekonomijom kočeći šire socijalne horizonte: pravednu raspodjelu dobara, radnih mjesta te upravljanje izvorima materijalnih dobara. Prilagođivanje tržišnoj ekonomiji je vrlo skup posao, posebno u zemljama s nekadašnjom planskom privredom. Ljudska patnja, opća ekonomska secesija u svijetu uzrokuje mnoge socijalne probleme. Čak i oni najbogatiji sve nevoljkije preuzimlju odgovornost za javne službe kao što su, primjerice, zdravstvo i odgoj. Participacija u liječenju je samo jedan od znakova. Svjedoci smo masovne migracije milijuna ljudi u potrazi za sigurnošću.

3 Preuzeto iz analize koju je učinio o. Adam Žak, DI, s grupom isusovaca istočne i srednje Europe. Materijal je u rukopisu.

nijim životom i nervoze bogatih zemalja da navrijeme smisle zakone koji bi to zapriječili.

Posebno su uočljivi problemi katkad javni, najčešće prikriveni: ovisnost o drogi, epidemije AIDS-a, iskorištavanje djece i žena. To dokazuje i nedavno održana konferencija o »Suvremenim oblicima ropstva« u Ženevi. Ne treba zaboraviti ni činjenicu rasizma (godine 1980. bilo je u svijetu 10.000.000 izbjeglica, danas ih ima 17.500.000),⁴ organizirani kriminal (mafija), korupciju (prisjetimo se samo skandala kod talijanskih i britanskih političara; ni mi nismo imuni od toga?), terorizam, mučenja i ratove!

Neki represivni režimi su još uvijek na vlasti, novonastale demokracije su krhke i nestabilne. One tradicionalne se opiru svakoj promjeni a fundamentalisti raznog tipa promoviraju nesnošljivost i nasilno cijepanje uzduž etničkih, nacionalnih, rasnih, vjerskih i plemenskih linijâ.

Sredstva javnog priopćavanja donose jednostrane i pristrane vijesti. Televizija promovira vrednote konzumizma i hedonizma, a oni su destruktivni za zajednicu i ambijent.

Raspadom obitelji i masovnom indrustrijalizacijom i urbanizacijom u mnogim se zemljama doživljava pad osobne i javne moralnosti.⁵

Godine 1991. fondacija »European Values Study« organizirala je anketu o vrednotama u Americi, Zapadnoj Europi i nekim istočno-europskim zemljama. Anketa je obuhvatila populaciju od oko sedamstotina i pedeset milijuna ljudi a odnosila se na pet područja: rad i zabavu, politiku, obitelj i seksualnost, moral i religioznost. Na osnovi rezultata ankete dade se zaključiti da se naš svijet kreće prema naglašenoj individualizaciji i sekularizaciji. Tehnološke i gospodarske promjene kroz tri posljednja desetljeća u zapadnoj Europi i od g. 1989. u istočnoj poprilično su utjecala na promjenu kulture. Najznačajnija je promjena individualizacijâ. Očituje se u području religioznosti i morala, ali i u politici, poslu i obiteljskom životu. Osim u američkom društvu gdje su religiozne vrednote i pohađanje crkve ostale na istoj razini kao i prije u cijeloj Europi, promjena je očita.

U širem smislu riječi individualizacija znači da pojedinac postaje cilj i mjerilo u oblikovanju vrednotâ i ponašanjâ. Njegovo samoostvarenje i sreća postaju prioritet, dijelom na štetu dužnosti i obveza tradicionalno povezanih uz obiteljski život i zajednicu općenito. Sudovi pojedinca o tome što je dobro a što loše dobivaju prednost pred tradicionalnim normama, njegova sloboda tolerira malo restrikcija. U usporedbi s jednakošću sloboda kao vrednota dobiva prednost kod većine ispitanikâ.

4 Usp. World Refugee Survey 1993, *American Council for Nationalities Service* 1993.

5 Usp. Preparing for GC 34, *The Society facing challenges of mission today*, br. 1, Strpanj 1993.

Sekularizacija se očituje u sve većem broju od Crkve otuđenih ljudi i u sve manjem broju ljudi koji drže do tradicionalnih vrednotâ kao i sve manjem utjecaju Crkve na društveni život. Posljednji fenomen često se naziva i »privatizacijom religije«. Individualizacija i sekularizacija idu zajedno kao par skija i pridonose situaciji u kojoj moralnost postaje stvar individualnog izbora a to vodi prema moralnoj permisivnosti u društvu. To još ne znači da idemo ususret moralno permisivnom društvu gdje će većina odbacivati tradicionalno prihvaćene norme, nego prema situaciji gdje će, općenito govoreći, pojedinci djelovati u skladu s vlastitim često suprotnim normama.

Kriza obitelji je očita. Sve više ljudi žele partnera, ali odbacuju instituciju braka. Vole svojeg partnera, ali ne žele se a priori vezati za cijeli život.⁶

Pozitivni utjecaji

Da ne bismo dali maha i onako opće raširenom pesimizmu koji zamagljuje pogled na cijelu stvarnost, moramo se kratko osvrnuti i na ono pozitivno u našem suvremenom svijetu.

Naša nas vjera uči da tamo gdje obiluje grijeh izobilovala je i milost. I kao odgovor na obilnu milost svjedoci smo porasta ljudske kreativnosti i elastičnosti u smjeru suzbijanja svega onoga što ugrožava život i slobodu.

Ljudski duh krči sebi put i u situacije koje su izvan kontrole i ovise često o globalnoj svjetskoj situaciji.

Pad komunističkog sustavu u Rusiji i nakon nje u drugim dijelovima Europe omogućuje stvaranje svijeta bez umjetnih podjela i stvaranje dosada nezamislivih internacionalnih kontakata. Tržišna ekonomija uz sve svoje nedostatke, potiče proizvodnju i potrošnju, te na aktivniji način angažira ljude i otvara im nove perspektive, osobito mogućnost privatne inicijative. I tamo gdje se još čini da sredstva javnog priopćavanja i javnog mišljenja manipuliraju ljudima, stvaraju se skupine i asocijacije sposobne stvarati i drukčije odnose pomažući pojedincima da postanu aktivni činitelji promjenâ u društvu.

Tamo gdje politički sustavi ne uspijevaju predstavljati građane i gdje im guše glas, nastaju netradicionalna udruženja i masovni pokreti koji se zanimaju za one koji trpe nepravdu.⁷ Čini mi se da se to pokazuje i u sadašnjoj situaciji. U razjedinjenoj Europi koja se ravna prema svojim interesima i ne vidi ili ne želi vidjeti što se događa, imamo mnoštvo prijatelja

6 Usp. Jan Kerkhofs, S.J., u: *Trends in European Values – Challenges for Religious*, rukopis.

7 Usp. Preparing for GC 34.

koji se zalažu, pomažu, hrane nas i odijevaju i čine pritiske na svoje političare i vlade.

Utopija

Sjene i svjetla, slika su jednog svijeta više kompleksnog nego dualističkog, crno-bijelog. Svijet i Crkva imaju onaj tip vizijâ i aspiracijâ, pothranjivanih bilo vjerom ili patnjom, koje bismo mogli nazvati utopističkim.

Pojedinci, obitelji i narodi žele sigurnost i poboljšanje svojeg životnog standarda. Žele živjeti skromno, u miru i pravedno u međusobnom poštovanju, u pluralizmu kulturâ i vjerâ. Božji dar života i Kraljevstvo postavljaju horizont na kojem naziremo novi svijet koji nastaje naporom mnogih ljudi na raznim područjima našega globusa.

Ovu viziju i nadu boljega svijeta ostvaruju upravo oni, koji se u globalnom kontekstu smatraju »manje važnima« – žene, ne samo muškarci, mladi i odrasli, jednostavni ljudi ne samo elita, hendikepirani jednako kao i zdravi i robustni, mistici i političari, mali i siromašni narodi, zaštićeni i prognani (*pogledajte se, nema vas puno slabih i nemoćnih, ali Bog izabra baš takove da postidi silne i ohole*). Eshatološka nada ne znači zanemari vanje praktične akcije za stvaranje boljega svijeta, naprotiv, ta je nada polazna točka za svakodnevno zalaganje, jednako kad nas konkretni rezultati razočaraju kao i onda kad smo s njima zadovoljni.⁸

Utućenost i rezignacija nisu značajke zbiljskih vjernikâ. Širenje utućenosti i osjećaja beznadnosti blokira ispravno usmjerenje naših mladih jer ih se zatvara u bezvoljnost i besciljnost. Što im onda još ostaje:

Sposobnost vidjeti Boga na djelu i onda kad se čini strašno daleko, znak je zdrave duhovnosti i kršćanskog realizma.

8 Isto.

*THE NEW AGE AND ITS REFLECTIONS UPON THE FAMILY**Stjepan Kušan***Summary**

The process of education and the family itself are influenced in a positive and negative way by extrafamilial factors: milieu, socioeconomic conditions, school, historical heritage. In our regions there are also the many illnesses inherited from the communist regime and socialist economy. Negative consequences are evident in the attitude towards work, in modes of expression, in confidence between people. In general, it can be spoken of widespread spiritual and material pauperization, racism, fundamentalism, individualism, secularization, etc.

Besides these negative influences, we are glad to welcome the will for good, for human solidarity, and many other positive aspects which may convey an impression of utopia. Nevertheless, the world is moving towards the desired goal of the ordinary people: humble, peaceful life in harmony with other people. Those who apparently are »of minor importance« participate in this process as well. Seeing actions of God in various situations in life is a sign of healthy spirituality.